

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.4.6>**Каранфілова Олена Володимирівна**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5823-7006

Стоянова Анна Дмитрівна

студентка
Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна

ДИЗАЙН АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СПОСІБ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджено вплив дизайну архітектурного середовища на психологічний і духовний складники людського розуму і безпосередньо на архітектурно-дизайнерське середовище, яке оточує нас, як спосіб моделювання соціокультурного простору.

Надано наслідки й результати вивчення системи чинників розвитку і створення соціального та культурного простору і підпростору тієї чи іншої людини з погляду принципів організації дизайну архітектурного середовища.

Аналітика поданих джерел вказує й демонструє те, що мета і призначення дизайну в культурному середовищі, процеси семантики світу відчутного, предметного, способи та шляхи створення та виникнення естетично вираженого й узгодженого предметного середовища в межах реалізації дизайнерських проєктів відображаються в деяких гідних і цікавих роботах, проте такий характерний, своєрідний тип дизайну, як дизайн архітектурного середовища, і, як окремий аспект, дизайн архітектурного середовища міста раніше не було предметом наукового інтересу спеціального філософсько-культурологічного дослідження.

Незважаючи на те, що в сучасних роботах таку проблему вивчали такі дослідники, як П. Бурд'є («Соціологія соціального простору»), І. Ревзін («Нариси з філософії архітектурної форми»), Т. Чапля та інші, ми вважаємо, що роль архітектурного середовища під час утворення як соціального, так і культурного простору людини не було вивчено й досліджено повною мірою.

Було проаналізовано соціокультурний простір із позицій змісту і структури. Було зроблено висновки, що під час порівняння складних соціокультурних систем по сенсовій змістовності важливі такі елементи структури соціокультурного простору, як культурні теми, естетичні ідеали та типи соціальної взаємодії. Ці структурні елементи соціокультурного простору реалізуються на соціальному, ціннісно-символічному та інформаційно-комунікативному змістовних рівнях. Взаємодія цих рівнів, як і їхнє змістовне наповнення, забезпечується й регулюється культурними архетипами цього суспільства.

Ключові слова: міське середовище, дизайн архітектурного простору, моделювання, соціокультурний простір, система.

Вступ. Соціокультурний простір аналізується з позицій змісту і структури. Під час порівняння складних соціокультурних систем за смисловим змістом важливі такі елементи структури соціокультурного простору, як культурні теми, естетичні ідеали й типи соціальної взаємодії. Ці структурні елементи соціокультурного простору реалізуються на соціальному, ціннісно-символічному та інформаційно-комунікативному змістовних рівнях. Взаємодія цих рівнів, як і їхнє змістовне наповнення, забезпечується і регулюється культурними архетипами цього суспільства. Відповідно, культурні теми, естетичні ідеали й типи соціальної взаємодії, а також принципи їхньої взаємодії, що задаються соціокультурним часом, можна розглядати як прояви єдиної системи культурних архетипів цього соціуму. Поряд із цими завданнями дизайн

приступає до розв'язання нових проблем, зумовлених безперервним розвитком сучасної цивілізації. Так він намагається виробити принципи функціонування традиційних предметних культур у період загальної глобалізації та уніфікації, в епоху інформаційної революції. Дизайн активно працює над проблемою розуміння людиною сучасних виробів, у яких застосовуються новітні матеріали й технології.

Особливий інтерес дизайн являє як інструмент збереження і розвитку культури. Інтегральний характер дизайну забезпечує взаємозв'язок численних сфер людської культури (філософської, наукової, технічної, естетичної, екологічної та іншими), з одного боку, і продуктивний обмін досягненнями між різними регіональними і національними культурами – з іншого. Ця ситуація дає змогу припустити, що сучасний дизайн стає центром формування нового типу культури, нового світогляду. Бурдье пише про те, що соціальний простір функціонує як простір стилів життя. Сам факт функціонування соціального простору соціолог порівнює з простором архітектури, що вирізняється безсловесним управлінням людиною і формами його організації.

Мета та завдання. У статті досліджується вплив дизайну архітектурного середовища на психологічний і духовний складники людського розуму і безпосередньо на архітектурно-дизайнерське середовище, яке оточує нас, як спосіб моделювання соціокультурного простору.

Результати. До розуміння простору як динамічного середовища близький М. Мерло-Понті. Для нього «простір – це не середовище (реальне або логічне), у якому розташовані речі, а засіб, завдяки якому існування цих речей стає можливим <...> нам слід розглядати його як універсальну можливість їхніх взаємодій» [6, с. 312–313]. Далі він розмірковує про те, що простір має співвідноситись із суб'єктом, який стає початком, творить простір, і, отже, тільки він може його вивчати й описувати.

Архітектура, як жоден інший вид мистецтва, найбільш тісно пов'язана з життям людини. Саме вона дає людині можливість організувати своє життя відповідно до власних правил шляхом організації навколо себе житлового та нежитлового простору. У межах теорії комунікації архітектура не передбачає зв'язку з реальними об'єктами, вона сама виступає в ролі цього реального об'єкта й виконує роль знака, яким оперує проживаючий у ній суб'єкт. Саме архітектурна споруда, її комунікативна функція реалізується через сукупність дій, які в ньому передбачаються, і саме ці дії ставлять суттєве поле архітектурного простору, дозволяючи людині, групі, суспільству реалізувати і формувати визначення правила існування та взаємодії.

Оскільки найперші архітектурні споруди були пов'язані зі спробами людини побудувати відносини між різними світами: верхнім, середнім і нижнім, її символічне значення народилося саме в момент усвідомлення будівлі як форми чи способу взаємозв'язку людини з усім світом і іншими людьми. Можна сказати, що з мистецтва архітектури починається те, що ми називаємо простором. А форми і способи його оформлення є першими формами знаковості, тобто архітектура є одним із перших засобів втілення народженого людиною символічного сенсу світу і самих себе.

Організація архітектурного простору передбачає встановлення зв'язку людини із зовнішнім світом і зв'язків усередині людського співтовариства. З найдавніших часів, поки погляд людини був спрямований у природу, перші кроки з організації простору були пов'язані з розробленням зовнішніх форм споруд, які забезпечували зв'язок людини із зовнішнім світом. Як відомо, перші споруди було присвячено богам, і в них мало уваги приділялося організації внутрішнього простору. Той факт, що місце всередині храму, де розташовувалася статуя божества (Давній Єгипет, Стародавня Греція), було дуже тісним і маленьким, говорить про те, що жодної уваги не приділялося розробленню внутрішнього приміщення. Усі стосунки людини з богом здійснювалися за допомогою ритуалу, що проводився поза стінами храму і в присутності суспільства, тобто за допомогою масової комунікації. Система організації внутрішнього простору житлового будинку будувалася навколо мегарона, великого залу, у якому проходило життя всіх домочадців, що теж свідчить про відсутність поняття особистого простору.

Надалі в міру розвитку суспільства, його диференціації, сфери діяльності ускладнюються способи і форми організації простору. Наприклад, стає зрозумілим, що складаються стилі в архітектурі, що відповідають певним потребам суспільства. Класичний ордер зазвичай використовується

для будівництва громадських будівель, пов'язаних із банківською або судовою системами. Цілком очевидно, що їхня мета – прищеплювати своїм громадянам почуття рівноваги, мужності, раціональності, захищеності. Тому в періоди зміцнення державної влади можна спостерігати звернення до грецьких, римських, класичних форм. Забезпечення духовної сфери життя суспільства пов'язано з будівництвом і використанням готичного стилю або бароко, які повинні демонструвати грандіозність і недосяжність божества і формувати в людини почуття малозначності себе. Крім грандіозних розмірів, внутрішнє приміщення також слугувало формуванню цього почуття, навіть освячення було організовано так, що найосвітлінішим був простір угорі, на рівні вітваря. У результаті прихожани, заходячи всередину, мимоволі піднімали голову вгору, до світла, так формувалися й закріплювалися ієрархія та символізм у середньовічному суспільстві.

Форми архітектури відповідали вимогам масової та групової комунікації. Доказом того слугувало те, що все суспільне життя і житлові будинки групувалися навколо таких центрів, як храм, ратуша тощо. Люди селилися не за родовою ознакою, а за професійною, завдяки чому формуються цілі вулиці ремісників.

Домінуючи груповим спілкуванням над індивідуальним, житловий будинок містив майстерні, торгові лавки, господарські приміщення, які розташовувалися на перших поверхах і були розраховані на організацію взаємодії з великою кількістю людей, крім сім'ї та прислуги.

Що стосується верхніх, житлових приміщень, то, незважаючи на те, що вони були відділені від нижніх, відсутність у них стін і виділення від деяких кімнат дає змогу зробити висновок, що внутрішнє приміщення або простір будинку теж не передбачали усамітнення. Тобто епоха Середніх віків не надавала великого значення особистості простору, панівним був саме груповий простір.

Неопрацьованість внутрішнього простору на рівні будинку мала становище на рівні міста. На відміну від регулярного плану римських міст, середньовічне місто можна порівняти з першими грецькими містами, що вирізнялися хаотичною забудовою. Вулиці стають вузькими, дуже часто вони перериваються глухими кутами, що ще раз підтверджує про брак уваги до опрацювання внутрішнього простору та спрямованості до Бога, а не до стосунків із собі подібними.

Починаючи з А. Палладіо в архітектурі з'явилося анфіладне розміщення кімнат, яке робило доступним загальний огляд життя господарів цих кімнат. Усе це стало свідченням збільшення кількості переміщень людини у внутрішньому просторі й доказом того, що життя стало більш насиченим.

Анфілада приміщень – це ряд приміщень, що примикають одне до одного, а дверні прорізи розташовані на одній осі положення, одне напроти іншого. У результаті всі приміщення виходять прохідними. За відчинених дверей можна побачити перспективу анфілади – тобто всі кімнати одночасно. Сам прохід через велику кількість кімнат припускав можливість, з одного боку, господарям будинку продемонструвати своє багатство й достаток, а з іншого – гостям не тільки стежити за життям домочадців, а й доводитися здійснювати переміщення, відповідно, паралельно до площин, що повинно було дисциплінувати й поступово підпорядковувати собі поведінку гостя. У сучасному інтер'єрі анфіладне планування – це послідовне розташування житлових зон, коли кілька кімнат об'єднуються з приміщенням, виступаючим як основна вісь. До того ж кожна зона може бути окремою анфіладою. Зазвичай анфілада кімнат бере початок із холу, з нього дверні прорізи ведуть: на кухню, у вітальню, до спальні або кабінету.

Починаючи з епохи Нового часу, особливо до кінця XVIII ст., в архітектурі звертається пильна увага на розроблення й організацію внутрішнього простору будинку. Від орієнтованості внутрішнього простору зовні (тобто буквально його відсутності) нарешті приходять до усвідомлення необхідності організації внутрішнього простору з позицій комфортного проживання. Саме в цей період формується усвідомлення залежності між будинком, містом і ландшафтом або між житлом, роботою та вільним часом. Тоді ж уперше прийшло усвідомлення необхідності в поділі житлового простору й робочого місця. Це сприяло розвитку інтер'єрного простору і стимулювало усвідомлення його як чогось суто особистого і, як наслідок, призвело до народження та утвердження індивідуалізму у внутрішньому просторі.

Робоче місце – простір суспільних відносин, організація якого меншою мірою відповідає особистим вимогам і пов'язана з виконанням певної професійної функції.

Виокремлення в ньому окремих зон для різних форм взаємодії відносин, як на масовому рівні – вітальня, кухня, так і на рівні інтимному – спальня, починає не тільки регулювати форми взаємодії відносин, а й формувати в людині поняття індивідуального простору й виділяти всередині будинку кімнати для індивідуального проживання. Виникнення нових матеріалів (чавун, скло, залізобетон) створило можливості для реалізації нових тенденцій в організації внутрішнього й зовнішнього житлового простору. Розвиток психоаналізу також став результатом виникнення інтересу до людини, до її внутрішнього світу, що в архітектурі було пов'язано з розробленням індивідуального простору.

Виникла архітектура «вільного простору», яка передбачала можливе перепланування внутрішнього простору залежно від побажань кожної сім'ї. Виникнення масового, конвеєрного виробництва призвело до появи величезної кількості штапованих товарів, що не могло не відобразитися на розвитку архітектури й організації внутрішнього простору. Велике зростання міського населення, нові матеріали породили потребу та створили можливість для будівництва великої кількості багатоповерхового житла, квартири якого були однаковими для всіх.

Настала епоха інформаційної насиченості просторового і тимчасового оточення сучасної людини, яка вимагає великої мобільності в організації життєвого простору людства. Це призводить до розроблення проєктів організації простору, що відповідає вимогам швидкого переміщення людини як у межах міського середовища, так і в межах житлового простору. Зростання інтенсивності й насиченості соціального життя породжує суперечливу ситуацію, з якою стикається із часом архітектурний простір.

Проводячи паралель між архітектурою Стародавнього світу, Античності та сучасною архітектурою, яскравий приклад впливу дизайну навколишнього середовища на людину та її психічний стан сприяє такому конструктивному явищу, як кесонне перекриття. Кесон – заглиблення квадратної, прямокутної або іншої форми на поверхні сводів, куполів, плафонів (пласкої стелі) або на внутрішній поверхні арки – інтрадосе. Ще за часів Античності людина опанувала технологію влучного застосування такого типу перекриття (Пантеон, 118–128 рр. до н. е). Подібну конструкцію використали не лише з урахуванням полегшення конструкції, а й з психологічного погляду, адже перебуваючи під помпезним куполом Пантеону, який являв би собою суто гладку мембранну оболонку, людина відчувала б певний дискомфорт і тиск на психіку. У сучасний час така технологія будівництва не втратила своєї актуальності, а навпаки – віднайшла себе в будівництві габаритних споруд. Нині є низка проблем, пов'язаних із формуванням комфортного з психологічного погляду архітектурного середовища. Панування функціоналізму й уніфікація архітектурних форм призвели до створення несприятливої для людини атмосфери.

Вплив архітектури на людину на сучасному етапі оцінюється дуже високо. Формування вигляду міст вирішує не тільки суто спеціальні планувальні та стилістичні завдання. З огляду на вплив архітектури на психічні особливості людини, архітектура міст є одним з активних факторів формування та розвитку психіки і психічної діяльності містян, чий вплив поки ретельно не вивчено, але який є беззаперечним. Американський архітектор Луїс Генрі Саллівен стверджував, що «архітектура – це мистецтво, яке впливає на людину найбільш повільно, проте найбільш сильно» [4, с. 1–2].

Висновки. Отже, можна помітити, що протягом усієї історії людство постійно створювало навколо себе штучне середовище, яке стало символом вираження його способу життя, його форм спілкування і способу світорозуміння. Саме архітектурний простір став одним із ранніх способів організації людської поведінки, відповідав тим способам комунікації, які переважали в тому чи іншому суспільстві в різні періоди його історії. Ми можемо бачити, як людство пройшло шлях від розрізненого, розірваного простору до моноорганізованого в епоху Нового часу і поліструктурованого в сучасній культурі; від домінування в місті кількох центрів до створення єдиного, цільового простору, що визначається всіма вхідними в нього спорудами.

Через архітектуру, тобто через ступінь і характер формалізації матеріальної діяльності людини, реалізується еволюція людини в межах земної цивілізації. Індивід, група, спільнота і суспільство є рівноправними учасниками єдиного цілого і безперервного процесу еволюції просторової свідомості. Простір, як основа життєвого середовища для всього існуючого на Землі, є матрицею розвитку будь-якого індивідуального або соціального організму. Можна сказати, що за канвою невидимих просторових зв'язків цей розвиток проявляє і актуалізує ті чи інші форми свідомості або руху, а точніше – приховані від очей інформаційно енергетичні процеси буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аронов В.Р. Искусство и техника новое единство. *Техническая эстетика*. 1983. № 6. С. 24–29.
2. Банфи А. Философия искусства. Москва : Искусство, 1989. 384 с.
3. Бурдые П. Социология социального пространства. Москва : Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с.
4. Горшкова Г.Ф. Архитектура жизненного пространства человека. Москва : Искусство, 2009. 480 с.
5. Мерло-Понти М. Феноменология воспитания. Санкт-Петербург : Ювента. Наука, 1999. 608 с.
6. Ревзин Г.И. Очерки по философии архитектурной формы. Москва : ОГИ, 2002. 162 с.

REFERENCES

1. Aronov V.R. *Iskusstvo i tekhnika novoye yedinstvo* [Art and technology are a new unity]. *Tekhnicheskaya estetika*. 1983. № 6. P. 24–29.
2. Banfi A. *Filosofiya iskusstva* [Philosophy of art]. M. *Iskusstvo*, 1989. 384 p.
3. Burdye P. *Sotsiologiya sotsial'nogo prostranstva* [Sociology of social space]. M. *Institut eksperimentalnoy sotsiologii*; SPb. : *Aleteyya*. 2007. 288 p.
4. Gorshkova G.F. *Arkhitektura zhiznennogo prostranstva cheloveka* [Architecture of human living space]. M. *Iskusstvo*, 2009, 480 p.
5. Merlo-Ponti M. *Fenomenologiya vospitaniya* [Phenomenology of education]. SPB. *Yuventa. Nauka*. 1999. 608 p.
6. Revzin G.I. *Ocherki po filosofii arkhitekturnoy formy* [Essays on the philosophy of architectural form]. M.: OGI, 2002. 162 p.

Karanfilova Olena Volodymyrivna
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Politology,
Psychology and Law
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4, Didrikhsona str., Odesa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5823-7006

Stoianova Anna Dmytriivna
Student
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4, Didrikhsona str., Odesa, Ukraine

DESIGN OF ARCHITECTURAL ENVIRONMENT AS A METHOD FOR MODELING SOCIOCULTURAL SPACE

The article examines the influence of architectural environment design on the psychological and spiritual component of the human mind and, directly, the surrounding architectural and design environment as a way of modeling socio-cultural space.

The consequences and results of studying the system of factors of development and creation of social and cultural space and subspace of a person in terms of the principles of organization of architectural environment design are given.

The analysis of the presented sources indicates and demonstrates that the purpose and purpose of design in the cultural environment, the processes of semantics of the world of tangible, objective, ways and means of creating and emergence of aesthetically expressed and consistent subject environment in the implementation of design projects are reflected in some worthy and interesting works. However, such a characteristic, peculiar type of design as the design of the architectural environment, and, as a separate aspect, the design of the architectural environment of the city was not previously the subject of scientific interest of a special philosophical and cultural study.

Despite the fact that in modern works such a problem has been studied by such researchers as Bourdieu P. ("Sociology of Social Space"), Revzin I. ("Essays on the Philosophy of Architectural Form"), Chaplya TV and others, we believe that the role of the architectural environment in the formation of both social and cultural space of man has not been fully studied and researched.

Socio-cultural space was analyzed from the standpoint of content and structure. It was concluded that when comparing complex socio-cultural systems in terms of semantic content, such elements of the structure of socio-cultural space as cultural themes, aesthetic ideals and types of social interaction are important. These structural elements of the socio-cultural space are realized at the social, value-symbolic and information-communicative content levels. The interaction of these levels, as well as their content, is provided and regulated by the cultural archetypes of this society.

Key words: *urban environment, architectural space design, modeling, socio-cultural space, system.*